

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2017 • Sayı: 48

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Aralık 2017- Sayı 48 Hakemli Dergidir.
TUBİTAK ULAKBİLİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651
ISSN: 1011-7474

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Adnan TÜZEN

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editör

Miyase KOYUNCU KAYA

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz KURT	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YILMAZ	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
Yrd. Doç. Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hakkı ACUN	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Mehmet AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AĞGÜNDÜZ	Amsterdam Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsrev SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Eugenia KERMELİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aysel TÜKEL YAVUZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Emekli Öğretim Üyesi
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet ÇETİN	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler ünvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukukî mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi

T.C. BAŞBAKANLIK
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000- Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com- web: www.vgm.gov.tr

Yapım

Semih Ofset S.E.K. Yayıncılık

Kapak ve Sayfa Tasarımı

M. Edip ERDOĞAN

Baskı

www.semihofset.com.tr- 0312 341 40 75

İÇİNDEKİLER

Takdim	3
Önsöz	5
İçindekiler/Contents	7
Amasya Kazası'nda Seydi Çelebi ve Mehmed Çelebi'ye Ait H. 790/ M. 1388 Tarihli Türkçe Vakfiye Turkish Waqf Deed that Belongs to Seydi Çelebi and Mehmed Çelebi in District of Amasya Dated H. 790/ M. 1388 Sıddık Çalık	9
Niksar Kazası Sinan Bey Vakıfları Waqfs of Sinan Bey in the District of Niksar Ali Açıkl	17
Sıbyan Mekteplerinin Mimarisi: Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Örneği Architecture of Sıbyan Mektebs: Sample of Abdullah Paşa Sıbyan Mekteb Çiğdem Belgin Dikmen - Ferruh Toruk.....	35
Osmanlı'da İcâreteyn Uygulaması Hakkında Yeni Değerlendirmeler New Perspectives on the Practice of İcâreteyn (Double-Renting) in the Ottoman Waqf System Ramazan Pantık.....	75
Çemişgezek Süleymâniye Camii Vakfı Süleymâniye Mosque of Cemisgezek Celalettin Uzun.....	105
18. Yüzyılda Hayırsever Bir Osmanlı Veziri: Hâfız Mustafa Paşa'nın Elazığ ve Malatya Vakıfları A Benefactor Ottoman Vizier in the 18th Century: Elazig and Malatya Foundations of Hâfız Mustafa Pasha Murat Alanoğlu	123
Alaca Minare Mescidi Yapısal Performansının İncelenmesi Investigation of the Structural Performance of Alaca Minaret Mosque Burçin Şenol Şeker	137
Cihât Mevzuatı Jihât (Duties) Legislation Talip Ayar.....	145
Tarihçe-i Harem-i Şerif-i Kudsi History of Harem-i Şerif in Jerusalem Mevlüt Çam.....	195
Kitâbiyât.....	203
Hasan Hüseyin Güneş, Kudüs Meğâribe Mahallesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, 260 s. ISBN: 978-975-19-6820-3 Mustafa Öksüz.....	205
Mustafa Kaygısız, Turgutoğulları: Orta Anadolu'nun Türkmen Beyliği, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Aralık 2016, XIV + 200 s. ISBN: 978-605-9427-59-3. Yusuf Turan Günaydın	207
İbrahim Hakkı Konyalı'nın Kayıp Arşivinden İstanbul'da Mimar Sinan Eserleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ, İstanbul, 2016, 456 s. ISBN: 605-913-25-10 Mehmet Kurtoğlu.....	213
Haliç'te Büyük Bilgi Şöleni: 2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi'nin Ardından Yılmaz Kurt	219

Tarihçe-i Harem-i Şerîf-i Kudsî

Mevlüt Çam*

Öz

2017 yılı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından “Vakıf Medeniyeti/Kudüs” yılı ilan edildi. Bu doğrultuda, Mayıs ayındaki vakıflar haftası belirtilen konu çerçevesinde sempozyum, sergi ve diğer etkinliklerle kutlandı. Bu çalışmamızda biz de konuya bir nebze katkıda bulunmak amacıyla Şam’da bulunan “Salâhaddîn Emevî Külliye-i İslâmiyyesi” ve Suriye Evkâf Müdürü olan Mehmet Cemil tarafından Dersaadet’ten gelen heyet için hazırlanan ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında kayıtlı bulunan Kudüs’teki Harem-i Şerîf’in kısa tarihini anlatan “Tarihçe-i Harem-i Şerîf-i Kudsî” adlı risâleyi transkripsiyonsuz olarak günümüz alfabesine çevirmek suretiyle yayınlamayı uygun olarak değerlendirdik.

History of Harem-i Şerif in Jerusalem

Abstract

The year 2017 was declared as the year of “Foundation Civilization-Jerusalem” by the Directorate General of Foundations. Accordingly, the foundations week in May was celebrated through symposium, exhibition and some other activities within the framework of this theme. In this study, in order to make a meaningful contribution to this theme, a booklet called “*Tarihçe-i Harem-i Şerîf-i Kudsî*” which includes a short history of the *Harem-i Şerif in Jerusalem* was reprinted by transliterating into current Turkish alphabet. The original booklet is kept in Atatürk Library of İstanbul Metropolitan Municipality and it was prepared by Mehmed Cemil who was the director of Syrian Foundations and “*Salâhaddîn Emevî Külliye-i İslâmiyyesi*” (Selahaddin Umayyad Islamic Complex) in Damascus for the committees coming from İstanbul.

* Vakıflar Genel Müdürlüğü / Arşiv ve Tescil Müdürü ; m.cam24@gmail.com

Giriş

Kuds tarihi süreçte çok sayıda medeniyetin izlerinin bulunduğu yeryüzündeki kadim şehirlerin en önemlilerinden birisidir. Bu yönüyle Kudüs'e sahip olan medeniyetlerin izlerini günümüzde de taşımaktadır. Ayrıca Kudüs dini açıdan da Müslümanlık, Hristiyanlık ve Yahudilik için önemli bir merkez olup, her üç dinde de karşılığı olan nadir bir şehirdir. Müslümanlar için ilk kible ve üçüncü mescit olması nedeniyle Kudüs, "Haremeyn-i Şerîfeyn" olarak adlandırılan Mekke ve Medine'den hemen sonra Müslümanların kutsal şehirlerinden birisi olarak zikredilmektedir. Ancak kadim medeniyetlerin beşiği olan Kudüs'le ilgili kavgalar tarih boyunca hiç bitmemiş ve bu kavga günümüzde de çeşitli açılardan devam etmektedir. Daha yüz yıl öncesinde Osmanlı Devleti hudutları dahilinde bulunan Kudüs'e ve civarına diğer coğrafyalarda olduğu gibi gerek vakıflar gerekse devlet tarafından büyük hizmetler sunulmuş olup bu hizmetlerin ortaya çıkarılması oldukça mühim bir durumdur.

Bu çalışmamızda biz de konuya bir nebze katkıda bulunmak amacıyla Şam'da bulunan "Salâhaddîn Emevî Külliye-i İslâmiyyesi" ve Suriye Evkâf Müdürü olan Mehmet Cemil tarafından Dersaadet'ten gelen heyet için hazırlanan ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında 1515 iç.2 numara ile kayıtlı bulunan Kudüs'teki Harem-i Şerîf'in kısa tarihini anlatan "Tarihçe-i Harem-i Şerîf-i Kudsî" adlı risâleyi transkripsiyonsuz olarak günümüz alfabesine çevirmek suretiyle yayınlamayı uygun olarak değerlendirdik.

Çalışma sözkonusu eserin transkribesiz olarak okunuşudur. Risâlede yer alan kitâbeler Arapça olarak yazılmış olup, orijinaline sâdik kalmak amacıyla ve metin içerisinde kitâbelerden de bahsedilmesi hasebiyle tercümelere yapılmamıştır. Risâlenin yazılış tarihi belirtilmemekle birlikte Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde bulunan ve Mehmed Cemil Efendi'nin 1332/1914 tarihinde Suriye Vilâyeti Evkâf Müdürlüğüne atandığına dair berattan risâlenin 1914-1915 yıllarında yazıldığı sonucu çıkmaktadır. Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudilerce kutsal sayılan Kudüs'teki "Harem-i

Şerîf" in tanınması amacıyla hazırlandığı anlaşılan bu küçük risâlenin Kudüs çalışması yapanlara bir nebze de olsa katkı yapacağı muhakkaktır.

Tarihçe-i Harem-i Şerîf-i Kudsî

Dersaadet'ten gelen hey'et-i muhtereme-i edebiyenin hâtıra-i ziyâreti olmak üzere tertîb edilmiştir.

Salâhaddîn Emevî Külliye-i İslâmiyyesi ve Evkâf Müdürü

Mehmed Cemil¹

Matba'at-i Dâru'l-Eytâmi's-Sûriyye—Kudsî

Harem-i Şerîf-i Kudsî

Târihçe

Harem-i şerîfin bulunduğu Morya tepesine ilk ma'bed Hazret-i Süleyman tarafından (k. m. 1013) de inşâ olunmuşdur. Bunun 588'de tahrîbinden sonra 516'da bir ikinci ve milâddan 17 sene evvelde üçüncü ma'bed yapılmıştır. Büyük Herod'un inşâ ettiği bu üçüncü ve sonuncu ma'bed 70 senesinde Roma İmparatoru Titus tarafından tahrîb edilmiştir.

Harem-i Şerîfin işgâl ettiği sâhanın tûlü 482 ve arzı 302 metrodur. Şimâl-i garbî köşesi kaya içine oyulmuştur. Cenûb tarafı sun'î bir terasa üzerine mebnidir ve Büyük Herod'un ilâvesidir. Herod şimâl-i garbî köşesine de bir kal'a yaptırmıştı.

Divârlar: Şimâl-i şarkî köşesinde 30 metro cenûb-i şarkîde 40 metro yüksekliğindedir. Divâr taşları arasında 12 metro tûlünde olanı vardır. Bu taşlar iki büyük tertîbe mensûbdur. Çerçevesi olanları Herod zamânından kalmıştır. Yahûdîlerinin ağlama yerinin alt kısmı gibi. Diğer tertîb beşinci ve altıncı asr-ı milâdiye âiddir. Bir kısım sahrınçlar

1 Risâle'nin yazılış tarihi belirtilmemiştir. Ancak Risâleyi kaleme alan Mehmed Cemil Bey'in Suriye Vilâyeti Evkâf Müdürlüğüne atandığına dair 09.09.1332/1 Ağustos 1914 tarihli bir berat bulunmaktadır. Bkz. BOA, BEO. Dosya: 4302, Gömlek 322645.

ile Bâbu'z-Zehbedeki iki direk ilk ma'bedden çifte ve üç kapular ile Bâb-ı Garbî dîvârın bir kısmı Herod'un ma'bedinden kalmıştır.

Bizans imparatorlarından Jüstinyen ma'bedin kısm-ı cenûbîsinde Sent-Vyerej nâmiyle büyük bir kilise yaptırmıştı.

Ba'de'l-İslâm: Hazret-i Ömer Kudüs'ü feth ettiğinde (h. 38/638) doğru Harem-i Şerîf'e gidip Hristiyanlar tarafından mülevves bir halde bırakılan Sahratu'llâhı temizletmiş Sent-Vyerej Kilisesi'nde namaz kılmış ve burasını câmi'e tahvîl eylemiştir.

Abdumelik zamânında Kubbetü's-Sahra, Mescid-i Aksâ ve yer altındaki binâlar inşâ edilmiştir. Bu binâlar 73'de bitmiş idi. 136-158, 158-165'de, 407'de büyük zelzeleler oldu birinciler Aksâ'nın şark ve garb cihetlerini, 407 zelzelesi asıl Kubbetü's-Sahra'yı ve şimâl-i şarkî terasasının dîvârlarını, avlunun birçok mahallerini yıktı. Fakat hemân ta'mîr olundu. 1099'da salîbiyyûn Kudüs'e girdiklerinde ma'bedi tamâmıyla ta'mîr edilmiş bir halde bulmuşlardır. Kubbeyi kiliseye tahvîl Aksâ'yı kralın ikâmetine tahsîs ve yer altındaki binâlara atlarını bağlayub İstabl-ı Süleymânî nâmını i'tâ etmişlerdir. Salâhaddîn Kudüs'ü zapt ettiğinde büyük ta'mîrâta başlamış, 718'de Kalavun, Süleymân-ı Kânûnî (46 sene), Mahmûd-ı Adlî, Abdulazîz devirlerinde dahi büyük ta'mîrât yapılmıştır.

Kubbetü's-Sahra'ya Frenkler yanlış olarak Câmi'-i Ömer derler. Mescid olarak değil, mukaddes kayayı muhâfaza için belki de bir fikr-i siyâsî ile yapılmıştır. Abdumelik bin Mervân'ın eseridir (69-72). Bu târih el-yevm mevcûddur.

Binâ sekiz köşelidir. Bizans tertîbindedir. Bânîsine dair ma'lûmât yoktur. Arabların kendilerine hâs olan sanâyi'-i tezyîniyelerinin henüz başlamadığı bir devirde inşâ olduğu için mozaikleri ve sütun başlıkları Arab tarzında değil ise de kubbe bütün tezyînâtıyla Arabdır.

Dâhilen alt kısım mermer, üst kısım mozaik, hâricen alt kısım mermer ve üst kısım çinidir. Bunlar Süleymân-ı Kânûnî zamânında konmuşdur. Çiniler vakit vakit değiştirilmiş ve Frenk çinileri bile aralarına girmiştir.

Dâhil-i binâda müşterekü'l-merkez iki sütun dâiresi vardır, dış dâire 8 büyük vazo boy direk ile 16 sütundan; iç dâire 4 büyük direk ile 12 sütundan mürekkebirdir. Sütunlar yekpâre ve pek kıymetdâr somakidir. Ayır ayrı yerlerden ve eski binâlardan getirilmişlerdir. Başlıkları Bizans tarzındadır.

Kemerler 72 târîhinden berü muhâfaza olunmuş pek kıymetdâr mozaikler ile örtülüdür. Bizans mücevherât-ı hayâliyesini gösteren 64 mevzû'un hiç biri diğere benzemez. Bunların üzerinde yine yeşil zemîn üzerine mozaik ile yazılmış enfes bir kitâbe bütün dîvârı çevirir. 72 târihi buradadır.

İkinci kısım sütunlar üzerinde asıl kubbe görünür ilk kubbe zelzelede harâb olduğundan, bu günkü, Fâtîmîlerden İmâm Ebu'l-Hasan Ali Zâhir tarafından 413'de yapılmıştır. Buradaki mozaikler evvelkilerden farklı ve sadevidir. Kubbe iki katlı ve ahşâbdır, yüksekliği 30 metrodur. Kutru 20 metrodur. Kubbenin dâhili alçı sıva üzerine fevkâ'l-âde kıymetdâr ve müzehheb nukûş ile müzeyyendir. Bu nukûş Arap sanâyi'inin en zengin nümûnelerindedir. Salâhaddîn'in zamanında yapılmıştır. Dâhil-i kubbede Salâhaddîn'in, Kalavun'un, Sultân Mahmûd ve Abdulazîz'in ta'mîrâtını gösteren kitâbeler vardır.

Pencereler hâricen mülevven tuğla, dâhilen camlarla yapılmıştır. Ziyâ-ki burada çok keskindir o kadar tatlı bir süzülüşle girer ki, bu, ma'bedin kendisine mahsûs en mümtâz meziyetlerinden biridir. Bu pencereler şimdiki şekli Süleymân-ı Kânûnî zamânında almıştır. Pencereleri ihâta eden kitâbelerde bunun 925 de ikmâl olduğu gösteriliyor.

Kubbetü's-Sahra hey'et-i umûmiyesiyle pek güzel bir eserdir. Bütün muhteviyâtıyla sırf Arab tarz-ı mi'mârîsinde olmaması bir noksan ise de, inşâ olduğu târihlerde Avrupa'nın ne derin bir zulmet-i cehâlet içinde pûyân olduğunu düşünenler fikr-i inşâsını bile büyük bir şeref tanıyorlar. İçinde bu gün bin üç yüz seneyi taşıyan bu eser-i nefis muhakkaktır ki ehl-i salîbin gözlerini kamaşdırmış idi.

Mescid-i Aksâ: Mescid-i Aksâ'nın yerinde evvelce Saint-Mari Kilisesi vardı. Bu kilise câmi'e tahvîl edilmiş olmakla beraber Mescid-i Aksâ'nın Abdumelik bin Mervân tarafından müceddeden inşâ

etdirildiği rivâyeti râcih olduğundan külliye yıkılmış ve yerine Mescid-i Aksâ'nın binâ edilmiş olduğu zannolunur. Mescid de bir kaç def'a yıkılmış ve yapılmıştır. En eski şekliyle ancak ortadaki üç ma'ber ile bazı sütunlar kalmıştır. İlk şeklinde altı yüz mermer sütun, elli kapu, yedi minâre varmış. Binânın ilk inhidâmında altın ve gümüş nükûşunun sarfıyla ta'mîr edilmiş olması ilk servet ve haşmeti hakkında bir fikir verir. Kubbe ve cenâhayni ilk şeklinde yokmuş. Mehdî zamânındaki ta'mîrde ilâve edilmiş (169). Fakat bunlarla câmi' haç şeklini aldığından şark ve garba ikişer ma'ber daha ilâve edilmiş ve tûlü kısaltılmıştır. Ehl-i salîb garb tarafına alçak bir binâ ilâve etdiler ki, silah salonu olması muhtemeldir. Şimâl tarafına da asıl medhal olmak üzere büyük bir kapu yapılmıştır. Medhaldeki büyük revak Salâhaddîn'in yeğenlerinden Meliki'l-Muazzam İsâ tarafından inşâ etdirilmiştir (634). Sütunlar üç ma'bere bir çeşiddir ve güzeldir, başlıkları bizantendir. Diğerleri arasında mümâselet yoktur. Ayrı ayrı yerlerden getirilmişlerdir, ba'zısının başlıkları alçıdır.

Mihrâb güzeldir üzerinde yeşil zemîn üzerine mozaikle yazılmış bir kitâbe 581 târîhini ve Salâhaddîn'in ta'mîrâtını gösterir. Kubbe burada dahi ahşâbdır, kubbedeki mozaiklerde avokattandır. Mihrâbın yanında geniş küffî mozaik ile yazılmış bir yazı vardır ki, mescidi ihâta eder. Arabların hattı nasıl bir san'at hâline koydukları burada görülür.

Kubbetü's-Sahra ile Aksâ'daki mozaikler beş asırlık bir mozaik devri gösterir ki, târîhi sînâ'ât için fevka'l-âde kıymetdâr ve belki yegâne bir kaville keysündür (kesindir). Kubbenin içi Sahra'nın tezyînâtının işidir.

Mescid-i Aksâ'daki minber dahi enâfis-i âsârı Arabdandır. Haleb'de Nureddîn tarafından yapılmış ve Salâhaddîn Eyyûbî getirtmiştir. Üzerinde 564 târîhi ve Hâmid bin Zâfir el-Halebî ve Süleymân bin Me'âlî isimleri mahkûkdur. Fildişi ve sadef kakmalarla nukûşu pek güzeldir. Sultân Mahmûd zamânında Aksâ'da dahi ta'mîrât yapıldığını gösteren kitâbe ve nukûş güzel değildir.

Kubbetü's-Silsile: Kubbetü's-Sahra'nın şark kapusu karşısında eski bir binâdır. Kubbetü's-Sahra'ya model olmak üzere yapıldığı mervîdir. İçindeki çini-

ler Sultân Süleymân ta'mîrâtındandır (969) târîhi vardır. Vaktiyle burada Mahkeme-i Davud varmış.

Kubbetü'l-Mi'râc: Sahra'nın şimâl-i garbîsindedir. Kapusu üzerindeki kitâbe 589'-da yapıldığını gösterir. Kudüs'ün istirdâdından 13 sene sonra yapıldığından gotik tarzının te'siri altındadır.

Minber-i Ömer: Sahn-ı Sahratu'llâhda en güzel eseridir. Bânîsi ve zamân-ı inşâsı ma'lûm değildir. Üzerinde 19. Asırda ta'mîr olduğuna dair bir kitâbe vardır.

Nerdübân Kemerleri: Sahn-ı Sahra'dan aşağıya inmek için sekiz büyük merdiven vardır. Bunların üzerinde birer kemer vardır. Ba'zısı fevka'l-âde güzeldir. Birçoğu Kalavun tarafından yapılmıştır.

İstabl-ı Süleymânî: Aksâ'nın cânib-i şarkîsini muhîtt fûshat-ı azîmenin mütekâsî olan cesîm kemerlerden ibârettir. Hazret-i Süleymân tarafından ahur olarak yapıldığı, Herod tarafından inşâ edilmiş olduğu iddia olunuyor ise de, bu günki kemerlerin Abdulmelik zamânında yapıldığını kabul etmek lâzımdır. Kemerler Romen tarzında ise de Arabların ilk eserlerinde böyle Roma tarzında, ya'nî beyzavî değil nisf dâire şeklinde tam kemerler kullandıkları çok görülmüştür. Bu Şam'daki Emevî Câmî'inde bile vardır.

Aksâ-yı Kadîm: Yukarıda bahsi geçen çifte kapudur. Ma'bed-i kadîmin kapularından olup, Bizantenler tarafından ta'mîr edilmiştir.

Bâbu't-Tevbe: Frenkler Bâbu'z-Zehab derler ma'bed-i kadîmin şark kapusudur. Şimdiki halde beşinci veya altıncı asr-ı milâdîde Bizanslılar tarafından yapılmış olanıdır. Burada iki cesîm yekpâre taş vardır ki, Ma'bed-i Süleymân'dan kaldığı zannolunur. Böyle ise bunlar dünyanın en eski eseridir.

Kayıtbay Sebîli; Güzel ve zarîf bir sebîl olup memâlik-i Çerâkiseden Kayıtbay tarafından 887'-de inşâ etdirilmiştir. Karşısında yine o kadar güzel medresesi vardır, Her ikisi Arab tarz-ı mi'mârisinin dâhil-i harem-i şerîfde en bed'î bir nümûnesidir. Sebîl Sultân Hamîd zamânında güzel bir ta'mîr görmüştür.

Bâbu'l-Kattânîn: Harem-i Şerîf'in dokuz kapusundan biri ki uzun bir dehlîz nihâyetindedir. Bu uzun dehlîzin nîm karanlığından Harem-i Şerîf'in sâ-

ha-i fesîha-i tâbdârına girişde nâ-kâbil-i tasavvur bir güzelliğe vardır. Kapu on dördüncü asr-i milâdî Arab tarz-ı mi'mârîsinin güzel bir nümûnesidir. Üzerinde taşdan büyük bir kitâbe vardır 737'-de Kalavun tarafından yapıldığını gösterir.

Dâhil-i Harem-i Şerîf'deki mühim kitâbelerden ba'zısı:

Kubbetü's-Sahra'ya cenûb kapusundan girince mozaikle:

بنی هذه القبة عبد الملك (له الامام المأمون) امير المؤمنين في سنة اثنتين وسبعين يقبل الله منه ورضي الله عنه آمين.²

Mu'teriza dâhilindeki ibâre sonradan ilâve edilmiştir. Rengi ve yazısı başkadır.

Dâhil-i kubbede yıldızla dört kısım yazı vardır.

۱. بسم الله الرحمن الرحيم امر بتجديد هذه القبة الشريفة مولانا السلطان الملك الناصر العالم العادل العامل صلاح الدين يوسف ابن ايوب تغمده الله برحمته و ذلك في شهر سنة ٦٨٥.³

۲. امر بتجديد و تذهيب هذه القبة مع القبة الفوقانية برصاها مولانا ظل الله في ارضه القائم بسنه و فرضه السلطان محمود بن الملك المنصور الشهيد قلاون تغمده الله برحمته و ذلك في شهر سنة ٨١٧.⁴

۳. امر بتذهيب هذه القبة مع تجديد القبة الفوقانية مولانا السلطان محمود خان ٦٥٢١.⁵

۴. امر بتجديد و تذهيب هذه القبة مع تصليح القبة الفوقانية و بتجديد رصاها مولانا السلطان عبدالعزيز بن محمود خان ادام الله ملكه سنة ١٢٩١.⁶

El-kubbe ba'zılarında "ankına" yazılı ise de yanlıştr.

- 2 "Bu kubbeyi Abdülmelik için Müminlerin Emiri İmam Memun 72 senesinde binâ eylemiştir Allah (hayrını) kabul eylesin ve ondan razı olsun. *Âmîn*"
- 3 "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu mübarek kubbenin yenilenmesini sultan, zafer kazanan, melik, âlim, âdil, *âmil* Sultan Salahaddin Yusuf bin Eyyüb emretmiştir. Allah rahmetiyle onun (günahlarını) örtsün. Sene 586."
- 4 "Üst kubbe ile bu kubbenin kurşunlarının, tezhibinin yenilenmesini Allah'ın yeryüzündeki gölgesi/halife olarak temsilcisi, *sünnet ve farzı eda eden Şehid/merhum Kalavun oğlu Sultan, Mevlânâ Mahmut emretmiştir. Allah rahmetiyle onun (günahlarını) örtsün. Sene 718*".
- 5 "Üst kubbenin yenilenmesini ve bu kubbenin tezhibini Mevlânâ Sultan Mahmud Han emretmiştir. Sene 1256."
- 6 "Üst kubbenin bakım onarımı, kurşunlarının yenilenmesi ile bu kubbenin tezhibinin yapılmasını Mevlana Sultan Mahmud Han oğlu Sultan Abdulaziz Han emretmiştir. Sene 1291".

Kubbenin içindeki merteklerde;

بسم الله انما يعمر مساجد الله من آمن بالله امر بعمارة هذه القبة مولانا الامام ابو الحسن على الظاهر لا عزاز دين الله ابن الحاكم بامر الله امير المؤمنين لوات الله عليه و على ابائه الطاهرين الاكرمين على يد ... علي بن احمد انابة الله في سنة ٣١٤ ... والله يديم العز و التمكين لمولانا امير المؤمنين و عليه مشارق الارض و مغاريها و بحمده مبادي الامور و العواقبها⁷

Pencereleri dolaşan camlar üzerine:

بسم الله و الهكم اله واحد لاله الا هو الرحمن الرحيم الله النصر و ادام عسكر المسلمين بدوام ايام مولانا السلطان مالك رقاب الأمم السلطان سليمان ابن السلطان سليم خان بن بايزيد و كان الفراغ من ذلك في سنة ٥٣٩⁸

Kubbetü's-Silsile'de çini ile:

امر بتجديد هذا الكاشاني المقام الشريف السلطان مولانا السلطان سليمان بن سليم بن بايزيد خان خلد الله ملكه و ابد دولته الى يوم الميعاد في سنة ٩٦٩⁹

Mihrâb-ı Aksâ'da mozaikle:

بسم الله ... امر بتجديد هذا المحراب المقدس و عمارة مسجد الاقصى الذي هو على التقوى مؤسس عبدالله ووليه يوسف بن ايوب ابو المظفر الملك الناصر صلاح الدين و الدين عندما فتح ... الله على يديه في شهر سنة ٣٨٥¹⁰

Kubbede yıldız ile:

بسم الله جددت هذه القبة المباركة في ايام مولانا السلطان ملك الناصر العامل العادل المجاهد المرابط المتأثر المؤيد المنصور قاهر الخوارج و المتمردين محي العدل في العالمين سلطان اسلام محمد بن السلطان الشهيد الملك المنصور قلاون الصالحي تغمده الله برحمته في شهر سنة ١٨٢٧¹¹

(tezhîbde yanlış olarak 638 yazılmıştır.)

- 7 "Allah'ın ismiyle; Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a iman eden kimseler imar eder. Bu kubbenin yenilenmesini, Allah'ın dinini yüceltmek amacıyla Müminlerin Emiri, Mevlânâ, İmam Ebu'l-Hasan Ali ez-Zâhir ibn el-Hakim bi-Emrillah (salat ve selam onun, temiz ve cömert olan babalarının üzerine olsun)"
- 8 "Allah'ın adıyla; Sizin ilahınız şüphesiz bir ilahtr. Rahman ve Rahim olan Allah'tan başka ilah yoktur. Milletlerin hükümdarı olan Bayezid oğlu Selim Han oğlu Sultan Süleyman'ın saltanatı devam ettiği sürece Müslüman askerlerin zaferi daim olsun. Bu (tamir) 935 senesinde tamamlanmıştır."
- 9 "Bu makâm-ı şerifteki mozaiklerin yenilenmesini Bayezid oğlu Selim Han oğlu Sultan Süleyman emretti. Allah mülkünü ve saltanatını kıyamet gününe kadar bedi kılsın. Sene 969."
- 10 "Allah'ın adıyla; Bu mukaddes mihrabın yenilenmesini ve Mescid-i Aksâ'nın bakım ve onarımını, zaferlerin babası, Allah'ın kulu ve dostu, zafer sahibi, Melik Eyyüb oğlu Yusuf, Allah onun eliyle/vesilesiyle Kudüs'ü 583 yılında fethettiğinde emretmiştir."
- 11 "Allah'ın adıyla; Bu mübarek kubbeyi, Mevlana Sultan Melik en-Nasır, âlim, *âmil*, âdil, mücâhit, sınırların bekçisi, İslam mensuplarını haricindekileri ve İslam'a karşı gelenleri ortadan kaldıran, dünyada adaleti ihya eden İslam Sultanı Şehid Melik Mansur Kalavun'un oğlu Muhammed yenilemiştir. Allah rahmetiyle (günahlarını) örtsün. Sene 728."

Kapudan girerken karşıda büyük kavimde çirkin bir yazı ile:

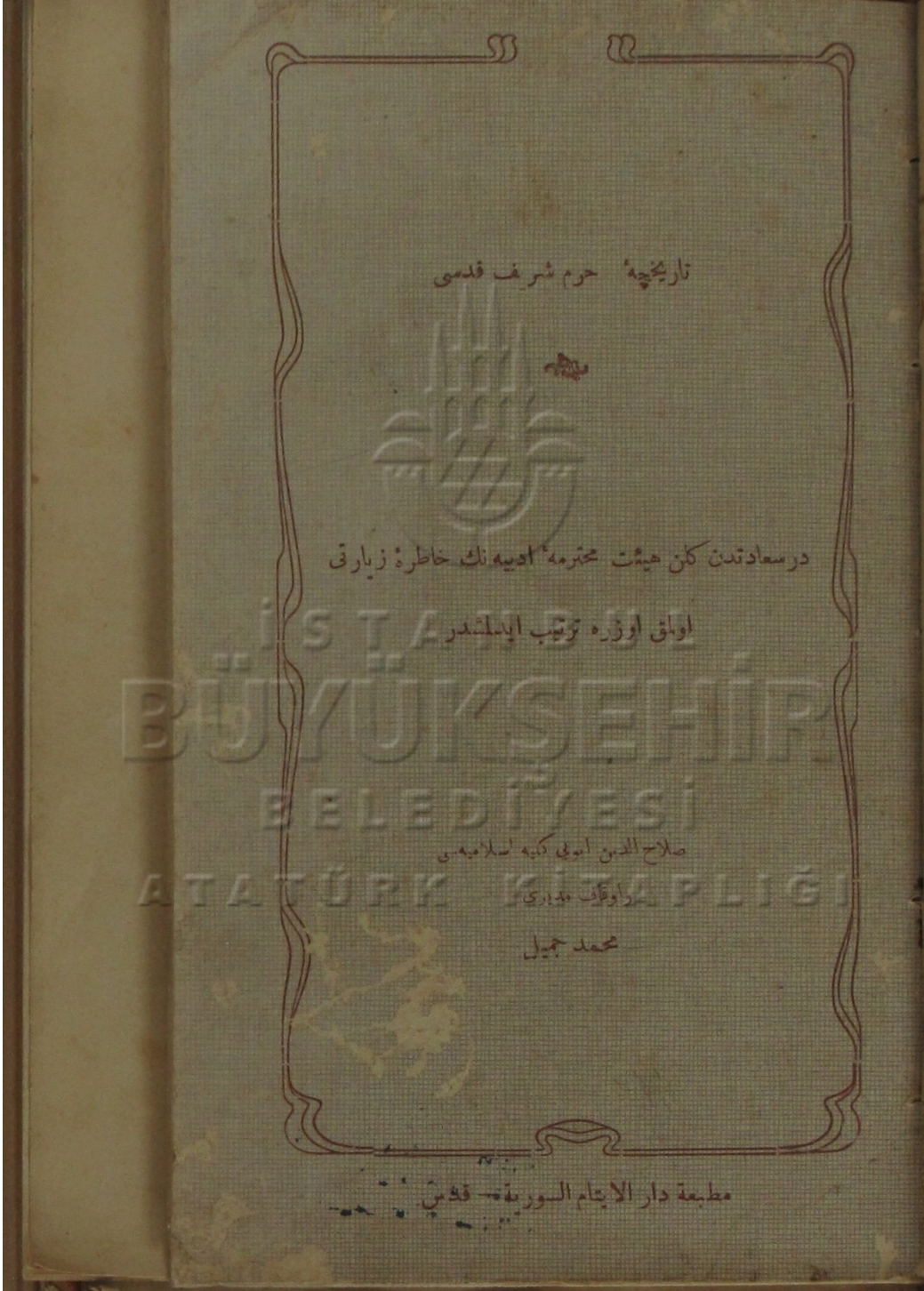
بسم الله الرحمن الرحيم جدد هذا المسجد الاقصى
حضرت سيدنا و مولانا سلطان البرين و خاقان البحرين و خادم
الحرمين الشريفين و هذا المسجد الاقصى اول القبليين و ثالث
المسجدين المجاهد محمود خان ابن السلطان عبدالحميد
خان خلد الله ملكه مدي الزمان و ذلك عن يد الوزير صاحب
الخيرات و التدبير سعادت الحاج سليمان پاشا والى صيدا و
طرابلس الشام ادام الله تعالى دولته و اجلاله و ذلك في سنة
ثلاث و ثلاثين و مائتين و الف من هجرة من له العز و الشرف
صلى الله عليه و سلم بقلم الضعيف مصطفى على افندى
المأمور من جانب الدستور¹²

Sonuç

Tarih boyu kavgaların, savaşların odak noktalarından birisi olan Kudüs, belki de tarihte en sakin dönemini Osmanlı Devleti himayesinde iken geçirmiştir. Bu sebeple geçmiş medeniyetimizi Kudüs'te yaptığı hizmetlerin ortaya çıkarılması ve Kudüs'ün Müslümanlar için kıymetinin belgelenmesi büyük önem arz etmektedir. Zira arşivlerimizde Kudüs ve diğer coğrafyalara gerek vakıflar ve gerekse devlet tarafından yapılan hizmetlerle ilgili belge ile doludur. Bu belgelerin ortaya çıkarılması ise kültür ve medeniyet tarihi çalışmaları açısından fevkalade öneme haizdir. Bu meyanda bu çalışma Kudüs'te bulunan ve Müslümanların ilk kıblesi olan Mescidi Aksa ve civarı ilgili yazılan küçük ve önemli bir risalenin yayınlanması olup, temennimiz Kudüs çalışmalarına katkıda bulunmasıdır.

12 "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla; İki kiblede biri ve yeryüzünde üçüncü mescid olan Mescid-i Aksa'yı efendimiz, kara ve denizlerin sultan ve hakani, Haremeyn-i Şerifeyn'in hadimi, Mücahit, Sultan Abdulhamid Han oğlu Mahmud Han yenilemiştir. Allah zaman devam (dünya durdukça) ettikçe ebedi kılsın. Bu yenilenme işlemi Trablusşam ve Sayda Valisi hayır, hasenat ve tedbir sahibi Hacı Süleyman Paşa (Allah devletini ve ikbalini daim kılsın) tarafından hicri (şalat ve selam hicretin sahibine olsun) 1233 yılında gerçekleşmiştir. Aciz, Memur, Mustafa Ali Efendi tarafından yazılmıştır "

Ekler

Resim 1. Tarihçe-i Harem-i Şerîf-i Kudsî Risalesi kapak sayfası

Resim 2. *Tarihçe-i Harem-i Şerîf-i Kudsî Risalesi'nde bulunan Harem-i Şerîf-i Kudüs Resmi*